

BOLALAR NUTQIDA MULOQOT STRATEGIYALARINING PSIXOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI.

Ibrohimova Mohinur

*Buxoro xalqaro universiteti o'zbek tili va
adabiyoti mutaxassisligi 1-bosqich magistranti.*

Annotatsiya

Mazkur maqolada bolalar nutqida muloqot strategiyalarining psixolingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Bolalarning nutqiy faoliyati, kommunikativ kompetensiyasining shakllanishi hamda muloqot jarayonida qo'llanadigan verbal va nonverbal strategiyalar o'rganiladi. Shuningdek, yoshga oid psixologik omillar, kognitiv rivojlanish va til egallash jarayonining muloqot strategiyalariga ta'siri yoritiladi. Tadqiqot natijalari bolalar nutqini rivojlantirish, samarali kommunikativ muhit yaratish va ta'lim jarayonini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: bolalar nutqi, muloqot strategiyasi, psixolingvistika, kommunikativ kompetensiya, til egallash, verbal muloqot, nonverbal muloqot, kognitiv rivojlanish.

Аннотация

В данной статье рассматриваются психолингвистические особенности коммуникативных стратегий в речи детей. Анализируются речевая деятельность детей, формирование коммуникативной компетенции, а также вербальные и невербальные стратегии, используемые в процессе общения. Особое внимание уделяется влиянию возрастных психологических факторов, когнитивного развития и процесса усвоения языка на выбор коммуникативных стратегий. Полученные результаты могут быть использованы для совершенствования образовательного процесса и развития речевых навыков детей.

Ключевые слова: детская речь, коммуникативная стратегия, психолингвистика, коммуникативная компетенция, усвоение языка, вербальное общение, невербальное общение, когнитивное развитие.

Abstract

This article examines the psycholinguistic characteristics of communication strategies in children's speech. It analyzes children's speech activity, the formation of communicative competence, and the verbal and nonverbal strategies used during communication. Particular attention is paid to the influence of age-related psychological factors, cognitive development, and language acquisition on the selection of communication strategies. The findings are significant for improving children's speech development, creating an effective communicative environment, and enhancing educational practices.

Keywords: children's speech, communication strategies, psycholinguistics, communicative competence, language acquisition, verbal communication, nonverbal communication, cognitive development.

Zamonaviy psixolingvistika fanida bolalar nutqining rivojlanishi va muloqot jarayonida qo'llanadigan strategiyalarni o'rganish muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Insonning ijtimoiylashuvi, bilimlarni o'zlashtirishi va atrofdagilar bilan samarali munosabat o'rnatishi nutq faoliyati bilan chambarchas bog'liq. Ayniqsa, bolalik davrida muloqot ko'nikmalarining shakllanishi keyingi shaxsiy va ijtimoiy rivojlanish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Psixolingvistika til va tafakkur o'rtasidagi munosabatlarni o'rganar ekan, bolalarning nutqiy faoliyatida qo'llanadigan kommunikativ strategiyalarning shakllanish mexanizmlariga ham alohida e'tibor qaratadi. Muloqot strategiyalari bolaga o'z fikrini ifodalash, suhbatni davom ettirish, tushunmovchiliklarni bartaraf etish va kommunikativ maqsadga erishishda yordam beradi.

Psixolingvistika nuqtayi nazaridan bolalar nutqining rivojlanish omillari:

Til va tafakkur munosabati

Psixolingvistika til va tafakkurning o'zaro bog'liqligini o'rganadi. L.S. Vygotskiy ta'kidlaganidek, bolaning tafakkuri rivojlangan sari uning nutqi ham takomillashib boradi. Til nafaqat muloqot vositasi, balki fikrlash quroli sifatida ham xizmat qiladi. Shu sababli bolalar tomonidan qo'llaniladigan muloqot strategiyalari ularning intellektual rivojlanish darajasini ham aks ettiradi.

Xotira va nutq faoliyati

Muloqot jarayonida bola avval eshitgan so'z va iboralarni eslab qoladi hamda kerakli vaziyatlarda ulardan foydalanadi. Operativ xotiraning rivojlanishi suhbat davomida axborotni qayta ishlash va mos javob qaytarish imkoniyatini kengaytiradi.

Diqqatning roli

Samarali muloqot uchun bola suhbatdoshning nutqiga e'tibor qaratishi lozim. Diqqatning yetarli darajada rivojlanmaganligi muloqot jarayonida qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois maktabgacha ta'limda diqqatni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar muhim ahamiyatga ega.

Muloqot strategiyalarining turlari

Psixolingvistik adabiyotlarda bolalar nutqida uchraydigan muloqot strategiyalari quyidagi guruhlariga ajratiladi:

Kognitiv strategiyalar

Bu strategiyalar axborotni qabul qilish, qayta ishlash va ifodalash bilan bog'liq. Bola yangi tushunchalarni o'zlashtirishda taqqoslash, umumlashtirish va tahlil qilish usullaridan foydalanadi.

Metakognitiv strategiyalar

Bolalar o'z nutqini nazorat qilish va baholashni o'rganadilar. Masalan, noto'g'ri aytilgan so'zni tuzatish yoki fikrni qayta ifodalash metakognitiv strategiyalarga misol bo'la oladi.

Ijtimoiy strategiyalar

Mazkur strategiyalar suhbatdosh bilan hamkorlik qilishga xizmat qiladi. Savol berish, yordam so'rash, suhbatdosh fikriga qo'shilish yoki e'tiroz bildirish kabi holatlar ijtimoiy strategiyalar tarkibiga kiradi.

Affektiv strategiyalar

Bolalar muloqot davomida his-tuyg'ularini boshqarishga harakat qiladilar. Hayajonlanish, tortinchoqlik yoki ishonchsizlikni yengish affektiv strategiyalar yordamida amalga oshiriladi.

Verbal va nonverbal vositalarning o'zaro bog'liqligi

Bolalar muloqotida verbal va nonverbal vositalar bir-birini to'ldirib turadi. Kichik yoshdagi bolalarda nonverbal vositalarning ulushi yuqori bo'lsa, yosh ortishi bilan verbal muloqot yetakchi o'rinni egallaydi.

Masalan, bola:

- bosh irg'ash orqali rozilik bildiradi;
- yuz ifodasi orqali his-tuyg'ularini namoyon qiladi;
- qo'l harakatlari bilan fikrini to'ldiradi;
- ko'z qarashi yordamida suhbatga qiziqishini bildiradi.

Nonverbal vositalar ayniqsa til birliklari yetarli darajada shakllanmagan davrda muhim kommunikativ vazifani bajaradi.

Bolalar nutqida uchraydigan kommunikativ qiyinchiliklar

Muloqot jarayonida ayrim qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin:

- Lug'at boyligining cheklanganligi;
- Grammatik xatolar;
- Nutqning mantiqiy izchilligi buzilishi;
- Tortinchoqlik va kommunikativ faollikning pastligi;
- Eshitish va tushunishdagi qiyinchiliklar.

Bunday holatlarda bolalar kompensator strategiyalardan foydalanadilar. Ular kerakli so'zni tavsiflash, sinonim qo'llash yoki imo-ishoralar yordamida fikrni yetkazishga harakat qiladilar.

Bolalar nutqida muloqot strategiyalari psixolingvistikaning dolzarb tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Ular bolaning til egallashi, tafakkuri, emotsional holati va ijtimoiy tajribasi bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi. Kommunikativ strategiyalarni o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish, bolalarda nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimida bolalarning muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga

qaratilgan innovatsion pedagogik yondashuvlarni keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

- 1.Vygotskiy Lev Semyonovich. Tafakkur va nutq. – Moskva: Labirint, 1999.
- 2.Jean Piaget. The Language and Thought of the Child. – London: Routledge, 2007.
- 3.Aleksey Alekseevich Leontyev. Osnovy psixolingvistiki. – Moskva: Smysl, 2005.
- 4.Alexander Romanovich Luria. Yazyk i soznaniye. – Moskva: Izdatelstvo MGU, 1998.
- 5.Noam Chomsky. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge, MA: MIT Press, 1965.
- 6.Jerome Seymour Bruner. Child's Talk: Learning to Use Language. – New York: Norton, 1983.